

Pedaalharmonium van Piet van Egmond gerestaureerd

Mannes Welleweerd & Bert Koerselman

*Afb. 2 Piet van Egmond bespeelt zijn nog originele Hofberg pedaalharmonium. Deze foto dateert uit de periode 1965-1968.
© Foto: Theo Griekspoor*

Het pedaalharmonium van wijlen Piet van Egmond is sinds februari 2006 in het Harmonium Museum Nederland te Barger Compasuum geplaatst. Het instrument is gerestaureerd door Mannes Welleweerd uit Zaamslag.

Hofberg pedaalharmonium 5 spels

Oorspronkelijk was dit instrument een twee-klaviers pedaalharmonium, fabriek Hofberg, met 5 spel: een 16' en een 8' op het ondermanuaal, en een 8' en een 4' op het bovenmanuaal. Op het pedaal een 16'.

De uitbreiding van het harmonium

Een derde manuaal met 5 stemmen werd bovenop het instrument toegevoegd, waardoor Van Egmond in een keer een 10-spels pedaalharmonium kreeg.

Theo Griekspoor, een oud-leerling van Piet van Egmond, herinnert zich dat Van Egmond met plannen rondliep het instrument door Goldschmeding te laten uitbreiden met een derde manuaal. Gezien de datering van de foto van Piet van Egmond waarop hij het instrument bespeelt, komen we tot de conclusie dat het instrument tussen 1965 en 1968 werd omgebouwd.

Ook is bekend dat Paul Hartog, in die jaren werkzaam bij de orgelbouwers Fonteyn & Gaal te Amsterdam en later bij Kaat en Tijhuis te Kampen, verantwoordelijk was voor het onderhoud van het orgel van Piet van Egmond. Hij begon daarmee in 1970. Toen hij het harmonium voor het eerst zag, was het al voorzien van het derde manuaal. Waarmee de hierboven gegeven datering van de ombouw vrij nauwkeurig is te noemen. Gezien

de uitlatingen van Piet van Egmond is aannemelijk dat Goldschmeding dit verzorgd heeft.

Rond 1980 heeft Hartog het instrument helemaal uit elkaar gehaald voor een grote onderhoudsbeurt. Dat gebeurde in de werkplaats van de orgelbouwer Kaat & Tjihuis te Kampen. Deze firma was de voortzetting van het orgelbouwbedrijf Fonteyn & Gaal, dat zich begin jaren 70 in Kampen vestigde, in 1979 het bedrijf beëindigde, waarna Kaat en Tjihuis de zaak overnamen.

Anekdote over van Egmond I

De orgelstudenten van Piet van Egmond mochten op het harmonium studeren. Daartoe was in de kamer waar het instrument stond een muntmeter aangebracht waarmee het harmonium na inworp van een muntstuk voorzien werd van stroom. De muntmeter was vanzelf een 'relicie' uit vroeger tijden toen deze muntmeters gemeengoed waren bij de leveranciers van elektriciteit.

De details van het instrument

Op de windlade van het bovenklavier is een knop gemonteerd om de windvoorziening te regelen door middel van een schuif, waarschijnlijk beoogde men hiermee het volume van dit klavier te kunnen regelen.

Het hele instrument was erg vuil, alles is uit elkaar gehaald tot op de windlade. De balg was nog in redelijke staat, de restauratie hiervan is tot het minimum beperkt.

De windmotor is een EMI en stond los in het instrument. Rond de motor is nu een kistje aangebracht en de motor is opgehangen om zo trillingen aan het instrument tegen te gaan.

Anekdote over van Egmond II

Volgens Paul Hartog schakelde Piet van Egmond een aantal lampen in serie met de windmotor van het harmonium. De motor draaide daardoor langzamer en dit had tot gevolg dat het instrument wat zachter klonk en de motor werd gespaard.

In de uitstroomopening is nu een buis aangebracht, waardoor het motorgeluid aardig wordt gedempt. De aansluitpijp is van nieuw leer voorzien en ook ingekort, zodat de motor nu wat verder in het instrument geplaatst kon worden. Het kistje is van binnen bekleed met

geluiddempend materiaal.

De drie klavieren zijn volledig uit elkaar geweest en schoongemaakt. De diepgang van de toetsen is afgesteld op 10 mm. Het onderklavier had veel meer diepgang, maar door twee aanwezige stelschroeven onder de zijkanten van dit klavier was deze terug te brengen tot de meer ideale diepgang van 10 mm.

De klavieren zijn netjes recht gelegd. Bij het bovenklavier kan dat heel handig, omdat de pilootstokjes in een soort houten pionnetjes staan die omhoog of omlaag geschroefd kunnen worden.

Afb. 3 Zichtbaar is de opbouw van het bovenmanuaal

Het bovenwerk is van mindere kwaliteit dan het oorspronkelijke instrument. Het leer van de speelventielen is aan de krappe kant, waardoor de afdichting aan de voorkant (Lieblich Gedackt 8') wat problemen opleverde. Door de veren op de ventielen wat strakker af te stellen is dit probleem zo goed als verholpen.

Ook de afdichting van de Viola 4' aan de achterkant leverde problemen op. Het registerventiel is van nieuw leer voorzien en het ventiel wat strakker tegen de cancellen geplaatst. De diverse koppels zijn opnieuw afgeregeld.

De ijzeren stangetjes van de registeroverbrenging zijn van nieuwe rubberringetjes voorzien, zodat de abstracten er niet meer af kunnen glijden.

De gewone Vox Humana had een erg langzame slag. Door de gaten wat groter te boren, sloeg hij allengs sneller, zodat er nu een goede zweving is ontstaan.

Afb. 4 De toegevoegde Vox Humana

De muzikaal romantisch georiënteerde Piet van Egmond vond een Vox Humana op het onderklavier ook wel interessant.

Onder, voor het schutbord, werd een tweede Vox Humana gemonteerd. Eerst - aan de gaten te zien - zat hij rechts aan de diskant waar hij normaal ook hoort, maar omdat de overbrenging naar de registerknop dan een beetje lastig werd, is hij toch maar aan de baskant geplaatst. Om beschadiging te voorkomen is rond deze Vox Humana een kastje aangebracht. Uniek bedacht allemaal!

Je kunt dus nu op het onderklavier ook met de Vox Humana spelen.

Als laatste is het harmonium gestemd op 437 Hz, waarschijnlijk ook de oorspronkelijke hoogte. De zwevende stem van de harp op het derde klavier is gestemd op 434 Hz, waardoor er een mooie zweving is ontstaan. Oorspronkelijk stond hij op ongeveer 435 Hz.

Om het pedaal te kunnen stemmen, moeten de pedaalstukken worden verwijderd. Vervolgens de fortekast en daarna de lat met de pedaalveren.

Afb. 5 De luchtpijp van het harmonium

Hierna kun je pas de ventielen omhoog doen om bij de pedaalveren te komen. De lat met de veren heeft maar een hoek van 45°, waardoor het speelventiel niet voldoende omhoog kan om de tong eruit te halen.

Het pedaal heeft nogal wat mogelijkheden: de gewone Pedal-Bass 16', de afgeleide Zart-Bass 16' - maar die klinkt dan iets te laag. Verder zijn er twee fortekleppen: de Pedal-Forte bovenop de fortebak en een kleinere Mezzo Forte aan de zijkant. Tot slot is er dan ook nog de pedaal-koppel met het onderklavier.

Dispositie

Manuaal III	Manuaal II	Manuaal I	Pedaal	Speelhulpen
Bovenklavier	Middenklavier	Onderklavier		
Lieblich Gedackt 8	Oktav Flöte 4	<i>Gedeckt Flöte 8</i>	Pedal Forte	Schweller I + Pedal
Musette 16	<i>Fern Flöte 4</i>	Principal 8	Mezzo Forte	Schweller II
Viola 4	<i>Dolce 8</i>	<i>Klarinette Dolce 16</i>	Pedal Bass 16	4 treden:
Forte	Saliconal 8'	Klarinette 16	<i>Zart Bass 16</i>	• Volles Werk
Salicionale 8	Vox Humana	Forte I		• Pedal Koppel I-P
Aeolian Harp 8	Forte II	(Vox Humana)		• Manuaalkoppel I-II
				• Oktav-koppel

Cursieve namen zijn afgeleide registers, nomenclatuur afgelezen van de registerplaatjes.

Ook de kast is onderhanden genomen, diverse beschadigingen aan de kast zijn met waterbeits (donkereiken) en meubeline bijgewerkt.

Het heeft mij (Mannes Welleweerd, red.) heel veel voldoening gegeven dit instrument weer in zijn oude glorie te laten klinken.

*Aanvullend onderzoek voor dit artikel werd gedaan door Frans van der Grijn.
De redactie dankt de Stichting Piet van Egmond*

Documentatiecentrum, Theo Griekspoor en Paul Hartog voor de aanvullende informatie en beeldmateriaal.

Afb. 6 De speeltafel met het zichtbaar toegevoegde derde manuaal, eveneens van Hofberg.

Afb. 7 Mechaniek links

Afb. 8 De mechaniek rechts

© Foto's bij dit artikel: Mannes Welleweerd, Zaamslag (tenzij anders vermeld)